

אימבר בארץ-ישראל – מעקב

שולמית לסקוב

נקדימון רוגל, תיק אימבר: בעקבות נפתלי הרץ אימבר בארץ ישראל. ירושלים: הספריה הציונית על יד ההסתדרות הציונית העולמית, 1997, 173 עמ'.

נפתלי הרץ אימבר, מחבר 'התקווה', זכה ששירו עשה את הצעדים הראשונים בדרכו להפוך להמנון הלאומי עוד בחייו. אך אימבר לא זכה לשבת ככותל המזרח עם משוררים בני זמנו וגם 'התקווה' לא נעשתה המנון במתכוון – כדרכם של מיתוסים ברוב המקרים הוא הלך והשתרש בעם עד שהיה להמנון לפי רוב דעות, אם אפשר לומר כך.

יש משום קיפוח בהעדרו של אימבר מאותו מקום של כבוד. גם אם גדול מאוד המרחק בינו לבין משוררים כיל"ג, הרי בוודאי יכולים שיריו להתמודד עם אלו של פחותים מיל"ג באותה תקופה. מה גם שאימבר היה הראשון שהקדיש משיריו למפעלי ההתיישבות של העלייה הראשונה, המושבות, וזאת על פי מראה עיניו.

אולי גרם למעמדו הנחות היותו 'מבני-בין' השמשות', כפי שהגדירו דב סדן. 'אי אתה יכול לראות שירתו כהבהוב, כהבהוב-אחרית של שקיעה, שקיעת שמשו של יל"ג', כתב סדן, 'כשם שאי אתה יכול לראותו כזהרור-ראשית של זריחה, זריחת שמשו של ביאליק'.¹

אם כך ואם כך – הוא היה משורר מלידה. כבר בהיותו כבן עשר חיבר שיר ומאז לא נטשו זיק הפייטן. מוקדם מאוד נתן בו גם יצר הנדודים את

1 ד' סדן, אבני כהן, תל-אביב תשי"א, עמ' 12.

אותותיו וללא תכלית ברורה עזב בגיל צעיר ביותר את עיר הולדתו, זלוצ'וב שבגליציה, ולא חזר אלא פעם אחת, לפרק זמן קצר.

עד שהגיע לארץ-ישראל, והוא בן עשרים ושש, הספיק לעשות בערים רבות באירופה, ולבסוף נחת בקושטא (בשנת 1882). בנדודיו ניסה כוחו גם במסחר, ללא הצלחה. רוב הזמן פרנס את עצמו במתן שיעורים פרטיים ובעיסוקים ספרותיים – בפרסום שירים, מאמרים ותרגומים.

בקושטא עסק גם ברוכלות. בערים האירופיות נמצאו לו תומכים מבין אנשי ספרות בעלי מעמד, ובקושטא זכה לפטרון בדמותו של לורנס אוליפנט האנגלי, שאנשי העלייה הראשונה ראו בו כמעט משיח – אם כי אוליפנט, בהיותו משיח בשר ודם, שהגה תכניות ליישוב ארץ-ישראל ואף טרח בהגשמתן, הכויב.

קשה להבין כיצד אדם בעל מעמד כאוליפנט, סופר, חבר פרלמנט, דיפלומט ואיש מודיעין, קירב אליו נווד כאימבר, אבל עובדה היא שכך היה. לפי אימבר עצמו ההסבר לכך געוץ בדבקותם של השניים ברעיון שיבת ציון ובאמונה ייחודית באל אחד, איש איש לפי דרכו: לאוליפנט היו השקפות דתיות תריגות ואימבר נמשך למיסטיקה בכלל ולקבלה בפרט. אכן אוליפנט ורעייתו אליס לא היו ככל האדם, ובכל זאת מופלאה העובדה שהם צירפו את הרוכל למשק ביתם, עשוהו למוכיר לתכתובת עברית ויידית, לקחהו עמם לארץ-ישראל וכאן דאגו לצרכיו, ניסו ללמדו מקצוע, סעדוהו בחוליו ובהחלמתו, ולא הם ששילחוהו. אימבר היה זה שנשטם, כחמש שנים לאחר בואו ארצה. אין ספק כי יצר הנדודים שלו היה מן הגורמים לכך ואולי גם הרתיעה מן הקבע, מן הסדר, ממסגרת כלשהי.

תמונה ססגונית, אך לא משובבת ביותר, של דמות אימבר עולה מזיכרונותיהם של מי

ארץ-ישראל, היו לו מהלכים אל אדם בעל מעמד: הסופר ישראל זנגוויל. הלה סייע לו להדפיס מחיבוריו בשבועון אנגלי חרדי. יחיאל ברי"ל, שהיה עורך 'הלבנון' ובאותה עת בעל כתב-העת 'השולמית', פרסם אף הוא מדבריו.

אימבר סיפק לביטאון האנגלי מאמרים יוצאי דופן על התלמוד ועל ענייני דיומא, רשימות ביקורת ספרים ובעיקר פרקי אוטוביוגרפיה והכול באנגלית, שפה שהוא לא שלט בה כראוי ועל כן נזקק לעריכתו של זנגוויל. זנגוויל גם עיצב לפי המשורר את דמות מלכיזדק ברומן שלו 'ילדי הגטו'. הנה כי כן – אימבר מצא גם כאן פטרון, ובה בעת הסתכסך עם ראשי הציבור משום שלא סייעו לו בהשגת משרה ובפרסום חיבוריו. דרך אגב, לזנגוויל, חרף יחסו האוהד לאימבר, לא היו אשליות באשר לאישיות; לדבריו בגלל התנהגותו הדוחה לא התקבל בתברה היהודית האנגלית.²

גם באנגליה לא מצא לו אימבר אחיזה, ואחרי כחמש שנים נטל שוב את מטה הנדודים ויצא, בשנת 1891, לאמריקה. הוא ניסה שם את מזלו בערים שונות, בנושאים שונים ובלשונות שונות. הוא כתב ביידיש, בעברית ובאנגלית (רצועה למדי) ואפילו חיבר שירים בשפה זו. הוא ניסה להוציא כתב-עת, פרסם חוברות וספרים – בעיקר בנושאי מיסטיקה אבל גם בעניינים שוטפים – נגע, בחובבנות רבה, בביקורת המקרא וחקירתו, ונתן דעתו גם למוסיקה יהודית. במחקריו רב חלקו של הדמיון על זה של העיון המדעי, ונזכיר כאן רק את רעיונו שישו נצלב במצרים ולא בירושלים.³

שוב אותו עניין תמוה: נמצאו לו אנשים שסיפקו במות לא רק לשיריו אלא גם לחיבוריו

שהכירוהו בימי שהותו בארץ, כגון ח"מ מיכלין וש"פ כהנוב (עמ' 17-18). מצטייר אדם מכור לשתייה, מרושל ומרופט בלבשו, מלוכלך ומי שהעזובה שולטת במקום מגוריו. הוא לא הדיר

עצמו מן הסכסוכים והמריבות ביישוב ונתן ביטוי להשקפותיו בלשונו החדה לא רק בשירה אלא גם בפרסומים בעיתונות. וכך נמצאו לו לא מעט אויבים.

עם זאת אימבר זכה כאמור להכרה מצד אנשי שם. גם בלונדון, שבה התגורר לאחר שעזב את

2 'קבוקב, נפתלי הרץ אימבר 'בעל התקווה', לוד 1991, עמ' 34.

3 שם, עמ' 96.

ואילו אימבר עצמו הצהיר, כי הוא חלוץ הציונות ועשה רבות לכינונה.⁹ אין לרדת לצפונות לבו של האיש, אולם חלק נכבד משיריו אכן תדורים לאומיות. הנה ב'התקווה', שחברה עוד לפני שהגיע ארצה, בשני בתים שאינם מושרים, נאמר: 'כל עוד חומת מחמדנו / לעינינו מופעת / ועל חורבן מקדשנו / עין אחת עוד דומעת / עוד לא אבדה תקותנו... / שמעו אחי בארצות נודי / את קול אחד חווינו / כי רק עם אחרון היהודי / גם אחרית תקותנו'.¹⁰

שיריו הארץ-ישראליים לאומיים ללא שיור. הם מעלים על נס, ברגשה רבה, אולי מופרות, את גודל חלוציותם של המתמיישים. אבל ללא הפרזה מתוארים בהם מאבקהם וסבלותיהם, וזאת ללא ניסיון לייפות את המציאות כבסיפורי זאב יעבץ למשל.

על גדרה למשל כתב: 'וחונים באהלים, ובאין למו בתים / מבלי יכולת מקומם לרשת / גדר מזה - חוקים ומשפטים / וגדר מזה - פקודות מפחות פלשת';¹¹ ועל פתח-תקווה: 'בצת רפש ואגמיהם / גבולותיהם יתארו; / בימי קיץ החמים / הקדחת יעוררו / אדי קטב רעים / יגרשו מים ורפש / מהם חלאים באים / מחלת לב ונפש / ובכל זאת אחי שמה / גדולות עשו ידיכם'.¹² אל התימנים הראשונים שעלו ארצה, בשנת 1882, פנה ואמר: 'לא לכם אחי התימנים / לא לכם צפינו בעינים נשקפות; / שְׁלֵמָה באתם אחי הנאמנים, / באתם שים לעני נוספות? / כמונו תסבלו צרות ותלאות, / כמונו רק תוכלו לבכות בדמעות'.¹³

9 קבוקב (לעיל, הערה 2), עמ' 99; כל שירי נפתלי הרץ אימבר, בעל 'התקווה', תל-אביב 1950, עמ' לד-לה.
10 שם, עמ' 24-25.
11 שם, עמ' 84.
12 שם, עמ' 71.
13 שם, עמ' 221.

נעדרי הביסוס ורוויי הפנטזיות המופרכות ומעט מדבריו הופיעו בביטאונים רציניים.

בשנת 1899 נשא אישה, נוצרייה, ועזב אותה בטרם מלאה שנה לנישואיהם. הוא התפאר בדרך כלל בכיבושיו בקרב המין היפה.

גם בארצות-הברית נמצא למשורר פטרון - השופט הנודע מאיר זולצברגר מפילדלפיה, אשר עמד אמנם על חסרונותיו אבל מצא, כפי שאמר למנהיג הציוני שמריהו לוי, ש'נפש יקרה לו, לתינוק הזקן אימבר... הכוהל החריב אותו עד היסוד... חבל שאין עוד תקוה לבעל "התקווה"'.⁴ אימבר לעומת זאת ראה את שיכרונו כמקור השראה ואף יעץ לאחרים לשאוב השראה ממעיין זה.⁵ ואילו זולצברגר, רחמיו נכמרו על המשורר והוא תמך בו מבחינה חומרית ורוחנית. אחד מאלה שזלזלו באימבר היה לואי ליפסקי, ממנהיגי הציונות באמריקה. הוא תיאר אותו בספרו 'דמויות ציוניות' כאדם דוחה מאין כמוהו.⁶ ועם זאת פרסם ממאמריו בירחון שערך, 'אמריקן היברו', לאחר שכתוב יסודי.

לאחר שנפטר אימבר, בשנת 1909, הופיעו בביטאונים ידיים אמריקניים לא מעטים נקרולוגים ושירים לזכרו; המונים הלכו אחרי ארונו ואחד ממוקיריו, מוריס וינצ'בסקי, עורך הירחון 'די צוקונפט', כתב עליו, נוכח האלפים שהשתתפו בהלוויה, כי היה לעולם 'כקיסם בעין, ככתם במשפחה ואף מכשול לקדושת "התקווה" ... טוב להיות נפטר!'.⁷

ליפסקי טען שלאומיותו של אימבר היתה מן השפה לחוץ ולמעשה לא ניצבה בראש מעייניו.⁸

4 ש' לוי, מזכרונות חיי, ד, תל-אביב תשי"ד, עמ' 99.
5 קבוקב (לעיל, הערה 2), עמ' 85, 100.
6 ל' ליפסקי, דמויות בציונות, ירושלים תשי"ז, עמ' 125.
7 קבוקב (לעיל, הערה 2), עמ' 113 (מביא מ'די צוקונפט, גל' 11, נובמבר 1909).
8 ליפסקי (לעיל, הערה 6), עמ' 126.

לשריו של אימבר לא עלה הד בחוץ לארץ, אבל בארץ-ישראל היו להם חסידים ופה הטביע המשורר את תותמו. מן העניין הוא אפוא להקדיש ספר לתקופה הארץ-ישראלית שלו,

אימבר כפי שצולם בארץ-ישראל (1884)

מעקב צמוד ממש. תוך מעקב זה מופרכות כמה קביעות על מעשיו. ואגב, מן הראוי להעיר שרוגל מגלה לעתים להיטות יתרה בנדון. הוא מרבה לחשוף טעויות בחיבוריהם של גליה ירדני, יעקב קבקוב ויצחק עינב. ואמנם, כותב רוגל, שמורה להם זכות ראשונים בחקר אימבר, אך אין זה פוטר אותם מן הדיוק ההיסטורי שאינם מצטיינים בו, כמוהם כרבי בנימין (עמ' 13-15, 27-30, 32, ובמקומות נוספים, וכן בהערות רבות).

אולם פרט לעניין זה, ראוי שפרחי חוקרים ילמדו מחיבורו של רוגל כיצד להתחקות על חומר ארכיוני ואחר ולשלבו למסכת פספר, כי הפרטים שמעלה הביולוש, כמעט ניתן לומר – הפירורים, משתלבים לרקמה שממנה מצטיירת תמונה מלאה חיים של המשורר, של האנשים אשר היה קשור אתם ושל ההווה הארץ-ישראלית שלתוכה נקלע. פה ושם חורג הספר מתחומי הארץ ומביא גם ממעשיו של אימבר במקומות אחרים, ואף כאן מוצגים הדברים בתמונה רב-צדדית.

הזכרנו כבר את יחסיו של המשורר עם נשים, ורוגל מביא קטעים ממכתביו ומעדויות אחרות על קשריו עם זו שנישאה לו ועם אחרת שכוונתיו לשאתה סוכלו, הכול בארצות-הברית. מתוך פרטים אלה מצטייר האיש גם בתחום זה כבעל דמיון מופלג, רברבן וגומן גדול מחד גיסא ואדם חסר כל יציבות ברגשותיו, הנקלע מקיצוניות אחת לאחרת מאידך גיסא.

נחזור לעיקרו של הספר: ארץ-ישראל. הגה נחשפת כאן מערכת יחסיו של אימבר עם אוליפנט ואשתו. בעדויות שמביא רוגל עולה כיצד נקשר אימבר לזוג הייחודי תוך הערצה גדולה לשניים, כיצד נהנה מתמיכתם, כיצד התחבר אליהם וניתק מהם, וכיצד נטשם. כאן לא רק מצטיירת דמותו של המשורר, אדם שבכל קשריו עם אנשים שוררת המקריות והרפיפות,

כפי שעשה נקדימון רוגל. ספרו עוסק במהלכיו של אימבר כאן, 'מהלכיו' – משום שדומה כי אין החיבור אמור להיות ביוגרפיה ואף לא עיון בשירים, אלא מעקב אחרי צעדיו של האיש,

במאמר שפרסם ב'חבצלת' לאחר שאושפז בבית החולים על שם רוטשילד בירושלים, בשנת 1884, וברח משם לבית חולים של המיסיון, הוא הוקיע, בססגוניות רבה, את דלותו של בית החולים היהודי ואת היחס הבלתי נסבל בו למטופלים, וסיכם ש'כל נדבות עשירינו בארץ הצבי ישא רוח ורק המנהלים והעוזרים יהנו מהם', ובית החולים כמוהו כבית הספר 'מקווה ישראל', שבו 'התלמידים עד יגמרו למודם לא יצלוהו למאום רק להיות רכבים ולדבר עם הסוסים והחמורים צרפתי' (עמ' 50).

אשר לבית חולים של המיסיון ציין אימבר כי זכה שם לטיפול נאות, וכי 'הרבה מיקירי ירושלים מבקרים בשעריו' (שם). אותו מאמר לא יכול היה להופיע ב'חבצלת', לא רק בגלל האיבה ששררה בין המשורר לעורך, אלא גם מפני שבן-יהודה נהנה כאמור מתמיכה כספית של רוטשילד, ועל כן מנהל בית החולים, ד"ר שוורץ, זכה ב'חבצלת' ל'עיתונות טובה' (עמ' 75), כהערתו המשועשעת של רוגל.

הערות הומוריסטיות מרעננות את ספרו גם במקומות אחרים. למשל - האופן שבו הוא מתאר את עלילות העלאתן של עצמות אימבר לקבורה בארץ-ישראל (לפי בקשתו בצוואתו), ייחוד החלקה לקבר בגבעת-שאול בירושלים והנחת המצבה עליו, תהליך שנמשך כחמש שנים וכמעט הסתיים בטעות: תאריך פטירה שגוי נחקק בתחילה על המצבה. לפי תאריך זה, מעיר רוגל, 'אימבר נפטר יומיים אחרי קבורתו' (עמ' 36).

לסיכום נאמר, כי הספר הוא בבחינת הרבה עצים, אבל שלא כמאמר הידוע, דווקא רואים מרוב עצים את היער.

אלא ניכר גם התמוה שבדיוקנם של בני הזוג, שרק הודות לו, לתמוה, היו מסוגלים להשתדל עוד ועוד להשיב את 'הבן' הנידח לקנם.

ושוב - אימבר נגד בן-יהודה. אימבר האשים את בן-יהודה כי נמכר למיסיון ופרסם את הדבר ב'חבצלת', עיתונו של י"ד פרומקין. כיוון שכך, יצא בן-יהודה נגד אימבר ופרומקין, והטיח באימבר בשבועונו, 'הצבי', כי מי שמכור למיסיון הוא דווקא המשורר (וזה אמנם קיים יחסי ידידות עם המיסיונר המומר פרידלנדר ואף נעזר בו בריפוי). הברון רוטשילד, שתמך ב'חבצלת' של בן-יהודה, שורבב אף הוא להתכתשות הזאת. פסגת ההכפשה ההדדית היתה שירו של אימבר 'פותר החלומות', שמופיע בו הבית הבא: 'מה היו חלומותיו של הידוע... / על סוס כספו ירכב בגאותו? / שהוא יהיה לעמו מושיע / ובני הגולים ישתחוו לעומתו' (צוטט על ידי רוגל, עמ' 90).

מתוך הפרטים הללו מצטיירת תמונת היריבות בין שני העורכים, שבראשית קשריהם שררה דווקא האהווה ביניהם כאשר בן-יהודה החל את עבודתו העיתונאית בארץ ב'חבצלת' של פרומקין. עתה השתייכו למחנות הניצים בציבור היהודי בארץ: 'חבצלת' היה שופרו של 'היישוב הישן' (אף על פי שבתחילת העלייה של 1882 תמך פרומקין ביוזמות התיישבות), ובן-יהודה היה, כמובן, מן האישים הבולטים בהנהגת 'היישוב החדש'. עולה גם הרתיעה הגדולה מן המיסיון מכל הצדדים, המיסיון שעולי 1882 נזקק לעזרתו במצוקתם (וגם אנשי 'היישוב הישן' הסתייעו בשירותיו הרפואיים). נחשף גם דיוקנו של אימבר כאיש ריב ומדון וכן כאמור כאיש חד לשון. דוגמה אחת מרבות לשנינותו: